

»O kresi se dan obesi« – praznovanje kresne noči v ribniški dolini

Praznovanje kresne noči v juniju je v Sloveniji, razen izjem, skoraj že pozabljen običaj. Dandanes kresujemo 1. maja, kresovanja pa organizirajo le še posamezna gasilna društva. Za organizacijo stoji zapletena birokracija, vse manj je tudi zanimanja za vsebino praznika.

Kakšna je simbolika, ki se skriva v kurjenju kresov? V šolah so učili, da je kurjenje kresov 1. maja spomin na protiturske opozorilne grmade in čarovniško inkvizicijo. Je res tako? Do začetka druge svetovne vojne so kresovanja z izjemami potekala ob večjih praznikih, najiminentnejša in najštevilčnejša pa na poletni solsticiji – »kresno noč«. Praznovanje poletnega solsticija je starodavna šega, ki jo v Evropi še ohranjajo srednjeevropske in severnjaške dežele. Poznamo zimski in poletni solsticij med 21. in 23. junijem, ko je sonce na vrhuncu svoje moči. Slovenski pregovor pravi »O kresi se dan obesi«, saj je to najdaljši dan v letu in mejnik, ko se dnevi začnejo krajšati. Temu prazniku pravimo Slovenci »kres« ali »kresna noč«. S prižigom kresnih grmad so želeli s pomočjo ognja ohranjati moč sonca. V ljudskih predstavah je praznik veljal za začetek poletja, praznik cvetja, košnje, zaljubljenec, veselja in čarovnije. V Sloveniji praznik praznujemo v noči iz 23. na 24. junij, ko goduje sv. Janez Ivan Krstnik. Kot pričajo Valvasorjevi zapisi iz sedemnajstega stoletja, so praznik sv. Janeza Krstnika v Ribnici praznovali na prvo nedeljo po njegovem godu. H kapeli sv. Janeza Krstnika, ki je bila nekoč v Ribniškem gradu, so k blagoslovu prišli vsi farani. Praznik so praznovali slavno. Katoliška cerkev je ločevala ljudsko praznovanje kresne noči od godovanja, kar kaže, da je praznik Ribničanom veliko pomenil. Po vojni so s pomočjo koledarskih reform vsa letna kresovanja umestili na 1. maj, praznik dela, ki s prvotnim pomenom kresovanja nima nič skupnega. Praznovanje kresne noči je bilo zaradi verske vsebine prepovedano, nevedoč, da je to starodaven obred, ki ima korenine v predkrščanski tradiciji. Prastari pomen kresovanj je tako dobil novo vsebino in obliko, pomen starih obredji pa je zbledel. Kako so Ribničani praznovali kresno noč, je razvidno v ohranjenih terenskih in arhivskih zapisih šeg, ki smo jih pridobili v knjižnici v sklopu domoznanske dejavnosti.

Znanilci kresnega časa so nekdaj bili »kresni mlaji«, okrašene visoke smreke, ki jih danes postavljamo 1. maja, nekoč pa so jih postavljali v mesecu juniju. V Goriči vasi so nekdaj postavljali mlaj sredi vasi na nedeljo pred kresom. V Ribnici so postavili mlaj dan pred kresnim večerom v mraku. Mladci in možje so šli skrivaj v oddaljen gozd, kjer so ukradli najlepšo smreko. Štor posekanega drevesa so zadelali z mahom in vsadili vanj smrekico. Mlaj so postavili na najvišji točki v vasi. Po ribniški dolini so nekdaj mlaje postavljale vse vasi in med seboj tekmovalle glede lepote in višine mlaja.

Sledila je priprava kresnih grmad, ki so jih zakurili v noči pred godom Janeza Krstnika. Za lokacijo grmade so izbrali križpotje ali najvišji bližnji hrib. Ribničani so kresovali pri sv. Ani, Bukovčani na Tintovici, Žlebičani na Strmci, Goričevljani na križpotju za vasjo, Dolenjevaščani na Gričku nad vasjo ali na vrhu Belih sten itn. Mladina je ob kresovih plesala, skakali so čez ogenj in peli ljudske pesmi. Gostili so se s kruhom in vinom.

Kresna noč ima svojo čarno moč in vzdušje, ki je kot nalašč primerno za raznovrstna bakanja, verovanja, šege in vraže. Je najprimernejše obdobje v letu za nabiranje zdravilnih rož in zelišč, saj velja, da je ob kresu njihova zdravilna moč najmočnejša. Nekatera zelišča in

rože so navdane s posebno čarobno močjo, zato so na kresni dan Ribničani nabrali gozdne kresnice in steljo (praprot), ki so jih raztresali po hišah. Verovali so, da jih bo to obvarovalo ognja, strele in mrčesa. Otrokom so pravili, da ponoči na postlani stelji počiva sam sveti Janez Krstnik. V Goriči vasi so steljo najprej opalili pri kresu in pri tem izgovarjali: »Bog ga naj obvarje ognja, toče, vode, lakote in vojske!« Nasuto praprot in kresnice so zatakneli na podstrešju za tramove, po hlevu in drugih gospodarskih poslopih, da so zavarovali dom pred ognjem. S podobnim namenom zaščite so na podstrešja in okna hiš izobešali »kresne pušelje« iz travniških in gozdnih cvetic. Marija Bavdaž, upokojena biologinja iz Idrije, se spominja, da so v tridesetih letih v Ribnici in njeni okolici še izobešali kresne cvetlične pušelje, ki so krasili hišna okna. V Danah pušeljc najprej položijo na hišni prag in ga nato obesijo v izbo. Ponekod je bil pušeljc pod mizo v hiši. Dan pred kresom, še ob belem dnevu, so Ribničani poškrpili polja in zapičili na vsako njivo šibo iz butare v obliki preprostega križca. Med obredjem v Danah so izrekli: »Treska in hudega vremena reši nas, o Gospod!« Čudežno moč je imelo tudi praprotno seme. Verjeli so, da komur na kresno jutro v škorenj pade praprotno seme, razume živalsko govorico. Na kresni dan so otroke v šali pošiljali iskat

Kresni pušeljc v Danah

Kresnice in žlahtni gospod

*Kresnice kresujejo,
en velik oginj kurijo.
K njim je prijezdil
en žlahtni gospod.*

»Bog daj dober večer, kresnice!«

Dale so odgovor: »Bog vas sprimi,

žlahtni gospod.«

Tako je rekel žlahtni gospod:

»Katera zna najlepše peti,

tista bo moja gospa.«

Tako narprva govori:

»Jes sim enga vervalterja hči,

al peti narlepši znam.«

Tako druga govori:

»Jez sim enga šriberja hči,

pa peti najleši znam.«

Tako pa tretja govori:

»Jez sim enga rihtarja hči,

pa peti narlepši znam.«

Tako četrta govori:

»Jez sim enga burgarja hči,

pa peti narlepši znam.«

Tako pa peta govori:

»Jez sim enga župana hči,

pa peti narlepši znam.«

Šesta pa tako govori:

»Jest sim ena vboga sirota,

nimam očeta ino matere,

nimam brata ne sestre

ino žlahte nobene,

pet pa čist nič ne znam.«

Tako je rekel žlahtni gospod:

»Podej, sirota, belo roko!

Do zdej si bilo sirota,

od zdej pa boš moja gospa.«

Za se jo na konja posadi

ino od njih preč zderči.

čudežno praprotno cvetlico. Kot vemo, praprot nima cvetov, zato so jo iskali zaman. O kresni roži so v Globeli pri Sodražici zapeli: »*Rəmjana ruoža že rəmeni zə kriesn dan. Paj-te jo iskat, da buomo postlala ...*« Verjeli so, da bodo ponoči na stelji, postlani s praprotno cvetlico, prespali predniki. V tem času se namreč odprejo meje med tem in onim svetom. Ko je v Ribnici kres dogoreval, so se odrasli mladci našemili v smrt in druge podobe ter napodili otroke domov. To je bil tudi čas za iskanje zakopanih zakladov, ki so to noč goreli z modrim plamenom in si jih tako najlažje našel. Prav zakladi so v slovenskem ljudskem slovstvu ena od predstav o onstranstvu.

Na praznik se vežejo tudi šege, povezane z vedeževanjem ljubezni in življenjske usode. V Ribnici, Hrovači in Goriči vasi so na kresni večer dali vsak svojo marjetico ali kresnico v razpoko velikih vrat, podboj ali pa na zunanjo, sončno stran oken. Če je cvetlica do naslednjega jutra ovenela ali povesila cvet, bi imetnik umrl pred koncem leta. Če ne, bi pa dolgo živel. Primerjava cvetlice s človeškim življenjem je zgovoren dokaz o življenjskem ciklusu na Zemlji. Vedeževanja so bila izrazito povezana tudi z ljubezensko tematiko. V Goriči vasi so konec devetnajstega stoletja na kresovanjih v zrak metali kresna kolesca in pravili: »*Na katero stran vzleti ali se obrne tako goreče kolesce, z one strani bode nevesta tistega mladeniča, kateri ga je zalučal.*« [Šega kotaljenja in metanja ognjenih kolesc je bila razširjena tudi drugod po Sloveniji, nekoč naj bi simbolizirala sonce.] Znano je, da so v Goriči vasi pletli tudi kresne cvetlične vence, ki so jih dekleta zvečer pred kresom metala na strehe hiš. Kolikor metov je deklet potrebovalo, da se je venec zataknil na strehi, v toliko letih naj bi se poročilo. Ob ognju in rastlinah ima magično moč tudi voda. V Goriči vasi so se otroci ob kresnem ognju polivali z vodo. Ponekod po Sloveniji so verjeli, da se je polito dekletu malo poročilo. Na ljubezensko vsebino praznika se veže tudi ljudska pravljica pesem, ki jo je Jožef Rudež konec osemnajstega stoletja zapisal v ribniški dolini:

Kresna pesem je razširjena tudi drugod po Sloveniji, kar kaže, da je bil obhod deklet –

kresnic nekoč razširjen tudi drugod, najbrž tudi v Ribnici. Kresnice so bila dekleta, oblečena v bele obleke. Obiskovala so domačije in pobirala darove. Prinašala so srečo in blagoslov. Do danes so se obhodi kresnic ohranili le še na območju Bele krajine in Krasa.

Po kresu so mladci podrli mlaj in hlod prodali. K izkupičku so dodali še kaj denarja in naredili vaško veselico. H gostiji je prispevala vsaka hiša nekaj jedil. Ob tej priložnosti so v Ribnici sprejemali dorasle mladce v svoj fantovski krog. Praznik je bil pomemben življenjski mejnik, namenjen iniciaciji prehoda med odrasle.

Kresna noč je odprla začetek poletnih kmečkih opravil, kot so košnja, žetev in metev, ki so pred uvedbo kmetijske mehanizacije veljala za izredno težaško delo. Danes h košnji preganjata večinoma dobiček in vreme, a pozabljamo, da so travniki, ki so pokošeni po kresu, bogatejši s semeni trav in cvetic ter boljši od gnojnih, pokošanih sredi pomladi. Življenje človeka je bilo nekoč tesno povezano z naravo, dobro jo je moral poznati in se ji prilagoditi. Kurjenje kresov je bilo v ljudskih predstavah pomembno, saj je ohranjalo sonce za življenjsko energijo in vegetacijo. V zameno so si skozi šege zagotovili varnost, lepo vreme, obilje in srečo v novem letnem ciklu. Opisane šege in verovanja se nam v sodobnem času najbrž zdijo neobičajna, saj ne bivamo več v stiku z naravo.

Po osamosvojitvi Slovenije so bile pobude, da bi kresovali dan kasneje, na dan državnosti, vendar se zaradi medlega in nič kaj bučnega praznovanja državnega praznika pobuda ni uresničila. V zadnjih letih se po Sloveniji ponovno pojavljajo pobude po obujanju praznika. Leta 2017 je Turistično društvo Grmada priredilo kresno noč na Grmadi. V nekaterih domovih na Ribniškem je še vedno živo tudi raztresanje stelje in kresnic po hišah. Kresne pušelje še izdelujejo v Danah. Morebitna obuditev praznika je lahko odlična priložnost za krajevne skupnosti, ki iščejo ideje za družabne dogodke, ki omogočajo kakovostno sobivanje ljudi v skupnosti.

Domen Češarek,

Knjižnica Miklova hiša Ribnica

Viri in literatura

Češarek, Domen: *Tam med Malo in Veliko goró*. Ribnica: Knjižnica Miklova hiša Ribnica, 2019.

Kumer, Zmaga: *Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini*. Maribor: Obzorja; Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1968.

Möderndorfer, Vinko: *Verovanja, uvere in običaji Slovencev: Knj. 2, Prazniki*. Celje: Tiskarna Družbe sv. Mohorja, 1948.

Navratil, Ivan: *Slovenske narodne vraže in prazne vere. Letopis matice Slovenske*, 1887.

Popit, Ilija: *Od volkodlaka do Klepca*. Radovljica: Didakta, 2010.

Valvasor, Janez Vajkard: *Slava vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2009.